

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ЛЕКЦІЇ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Л.Г. Кайдалова

Національний фармацевтичний університет

Ключові слова: лекція, проблемна лекція, інтерактивна лекція, переваги лекції, контакт лектора з аудиторією, лектор.

Ключевые слова: лекция, проблемная лекция, интерактивная лекция, преимущества лекции, контакт лектора с аудиторией, лектор.

Keywords: lecture, problem lecture, interactive lecture, advantages of lecture, contact of lecturer, with an audience, lecturer.

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній науці вченими ведеться дискусія навколо поняття «лекція». Одні вчені вважають, що лекція є методом навчальної роботи, інші схильні ототожнювати це поняття з організаційною формою проведення занять у вищих навчальних закладах. Тому виникає необхідність у подальших дослідженнях лекційного викладання у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу.

Питання основних вимог до лекції, методики і техніки підготовки та проведення лекції, вимоги до лектора є предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких А. Алексюк, М. Буланова-Топоркова, С. Гончаренко, В. Головенкін, А. Кузьмінський, В. Ягупов та ін. [1-7].

Академік С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» дає таке тлумачення лекції: «лекція – це систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь – якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки» [4].

Як зазначає А. Алексюк, лекція – це «форма організації і метод навчання». Неоднозначними є також міркування щодо місця лекції у сучасній вищій школі. Спостерігається тенденція до зниження її ролі у професійній підготовці фахівців, оскільки доступність великої кількості різноманітних

джерел інформації дає можливість студентам самостійно добувати знання, а тому інформаційна функція викладача втрачає актуальність [1].

Лекція є засобом безперервного управління пізнавальною діяльністю студентів й формою подання навчальної інформації. Її головна мета – формування орієнтованої основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. Вона розглядається як одна з основних і провідних форм викладання у вищій школі та являє собою найбільш ємне й оперативне подання науково-професійної інформації, покликана формувати і розвивати методологічне, науково-професійне мислення студентів та їхню загальну культуру.

Зауважимо, що лекція опосередковано впливає на формування ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, виробляє синтетичний спосіб освоєння системи знань з філософсько-гносеологічними можливостями самостійного пізнання професійних явищ. Високий рівень проведення лекцій у вищому навчальному закладі є фактором активізації самостійної творчо-пошукової діяльності студента, формування його світоглядних позицій і прагнення до високого професіоналізму.

Навчальна лекція у системі вищої освіти визначає напрям, основний зміст і характер усіх видів занять, у тому числі самостійної роботи студентів та магістрантів. Лекція не вичерпує предмета науки, а лише закладає підґрунтя для наукових знань. Кожна лекція з дисципліни є відносно самостійною і водночас передбачає продовження навчального процесу.

Як зазначає В. Ягупов, головними ознаками лекції є:

- системність, логічна послідовність, суворя структурність наукова обґрунтованість, які полегшують її сприйняття і розуміння;
- тривалість (як правило, дві навчальні години);
- запис плану і рекомендованої літератури;
- введення і характеристика певних загальних і наукових аспектів;
- розкриття і деталізація навчальної проблеми;
- завершальні висновки педагога;

– відповіді на запитання студентів [7].

Обґрунтовуючи роль лекції у системі вищої освіти, М. Буланова-Топоркова шаголошує, що в навчальному процесі складається ряд ситуацій, коли лекційна форма навчання не може бути замінена ніякою іншою:

– при відсутності підручників з нових навчальних дисциплін, що складаються, лекція – основне джерело інформації;

– новий навчальний матеріал з конкретної теми ще не знайшов відображення в існуючих підручниках або деякі його розділи застаріли;

– окремі теми підручника особливо важкі для самостійного вивчення та потребують методичної переробки лектором;

– з головних проблем навчальних дисциплін іноді існують протиріччя. Лекція необхідна для їх об'єктивного висвітлення;

– лекція незамінна у тих випадках, де особливо важлива особиста емоційна дія лектора на студентів з метою впливу на формування їх поглядів [5].

Саме на лекції викладач створює умови для залучення студентів до активної пізнавальної діяльності, використовуючи акторські, сугестивні, комунікативні, експресивні здібності, захоплюючи науковим рівнем викладання, емоційною виразністю, риторичною майстерністю.

Нестандартно мислячий, знаючий, компетентний, цікавий для студентів викладач надає не просто інформацію, а спонукає до проникнення у сутність навчального матеріалу за рахунок захопленості, глибини обізнаності у науковій галузі. Лекція призвана не тільки давати знання, а й сприяти всебічному розвитку особистості.

Так, при проведенні лекцій широко застосовується прийом постановки риторичних запитань: лунає запитання викладача, студенти зосереджують на ньому увагу, а викладач, після невеликої паузи, сам дає відповідь на поставлене запитання. Стають у нагоді й контрольні запитання: після розгляду кожного питання лекції викладач ставить декілька запитань, які потребують однозначної

короткої відповіді, що вимагає від студентів уважно слухати і розуміти викладача.

Загальновідомо, що така форма навчання використовується аби донести нову інформацію одночасно до великої кількості людей в умовах коли слухачі мають слабку підготовку або взагалі не мають базових знань за певною темою.

Ми погоджуємося, що лекція є формою, і методом передачі знань, яка полягає в усному систематизованому і аргументованому викладі навчального матеріалу з певної теми.

Суттєвими перевагами лекції є:

- можливість реалізувати одну зі стрижневих ідей гуманної педагогіки (творче спілкування лектора з аудиторією, спільна емоційна взаємодія);
- активізація мисленнєвої та розумової діяльності студентів;
- великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень тієї чи тієї науки;
- врахування специфіки професійної підготовки студентів, їхні інтереси;
- можливість за порівняно короткий час отримати значний обсяг наукової інформації, до того ж насиченої найновішим матеріалом, бо матеріал викладається концентровано, в логічно витриманій формі, економить навчальний час; є найбільш з ефективних методів за показником сприйняття змісту інформації.

Сучасна лекція у вищому навчальному закладі – це не тільки засіб повідомлення наукової та навчальної інформації, а й процес посилення мотивації навчання, активізації розумової діяльності, організація самостійної роботи студентів, спонукання до постійного оновлення та вдосконалення набутого досвіду.

Лекція це не просто метод і засіб повідомлення інформації, це процес під час якого посилюється мотивація навчання, активізується розумова діяльність, виникає потреба постійного оволодіння знаннями.

Найбільш поширеними у вищому навчальному закладі є інформаційні, установчі, пояснювальні, тематичні, проблемні та інтерактивні лекції.

Інтерактивна лекція можлива як за допомогою звичайних вербальних (словесних) засобів, так і за допомогою технічних засобів навчання у спеціально обладнаних аудиторіях. Якщо лектор іде традиційним шляхом, то це дещо нагадує лекцію-бесіду з тією різницею, що максимальне навантаження при відповіді на питання приходить на самих студентів (слухачів). Лише у тому випадку, коли ніхто в аудиторії не зможе дати правильної відповіді, викладач роз'яснює сам.

До позитивних сторін інтерактивної лекції можна віднести:

- долається перша вада, за яку критикують лекції: студент перестає бути пасивним об'єктом навчання, а готується не тільки до семінарських і практичних занять, але і до лекції, на якій, до речі, дозволяється виставляти оцінки;
- вдається здійснювати диференційований підхід, діагностуючи рівень обізнаності в темі;
- з'являється час на детальний розгляд найбільш складних моментів лекції, оскільки не потрібно диктувати основні положення і визначення – вони вже зафіксовані в конспектах.

На відміну від традиційних лекцій, під час яких викладач монологічно викладає навчальний матеріал, а студенти слухають, запам'ятовують або конспектують навчальний матеріал, під час інтерактивних лекцій студенти вчаться бути демократичними, можуть спілкуватись між собою, критично думати, приймати власні продумані рішення. Відеоінформація або анімація у поєднанні з коментарями викладача значно активізує увагу студентів до змісту навчального матеріалу та підвищує інтерес до нової теми. При цьому суттєво змінюється роль викладача у навчальному процесі. Викладач ефективніше використовує навчальний час лекції, зосереджує увагу на обговоренні найбільш складних фрагментів навчального матеріалу.

Інтерактивні лекції вимагають попередньої підготовки викладачів. При підготовці до інтерактивних лекцій у викладачів збільшується кількість часу на підготовку, вносяться зміни до навчального матеріалу, ведеться підготовка

матеріалу для подання його за допомогою мультимедійної техніки тощо. Крім того, викладачеві важливо володіти увагою аудиторії, при цьому можна поставити „провокаційне питання” навести цікавий приклад, поставити так питання, щоб студенти змогли відповісти шляхом голосування тощо.

Процедура формулювання запитань та надана можливість їх записувати є необхідною для інтерактивних лекцій, а ті запитання, на які не було надано відповіді, викладач записує на дошці чи на плакаті, щоб пізніше на них відповісти, використовувати більше прикладів.

Зупинимося на особливостях проблемної лекції. Ми погоджуємося, що проблемна лекція – це апробація багатоваріантних підходів до рішення представленої проблеми. етапах у групах з високим рівнем пізнавальної діяльності викладач може побудувати лекцію таким чином, що сам ставить проблему і на очах у групи демонструє можливі шляхи її вирішення. У подальшому можна переходити до частково-пошукових методів, а саме: лектор створює проблемну ситуацію і спонукає студентів до пошуку рішення.

Для ефективного проведення проблемної лекції викладачеві необхідно:

- підготувати студентів до сприймання проблеми;
- створити проблемну ситуацію, яка побудована на непогодженості (частіше вгадування) відомих студентам знань та фактів, які повідомляє в даний момент викладач;
- сформулювати проблему;
- висунути гіпотезу для вирішення суперечності;
- обміркувати гіпотези, відкинути та затвердити інші;
- сформулювати висновки.

Проблемна лекція належить до активних методів навчання. На відміну від інформаційної лекції, на якій студенти отримують готову інформацію, яку необхідно запам'ятати, на проблемній лекції нове подається як невідоме, яке необхідно «відкрити». Навчальна тема розглядається як наукова проблема із демонстрацією тенденцій розвитку науки. Викладач, створивши проблемну ситуацію, спонукає студентів до пошуків її розв'язання, крок за кроком

підводячи до цілі. В поданому проблемному завданні є суперечності, які потрібно знайти і розв'язати.

Як наголошує В. Головенкін, у проблемній лекції за допомогою елементів проблемності забезпечується досягнення трьох основних цілей: ефективного засвоєння теоретичних знань, розвиток теоретичного мислення, формування пізнавального інтересу до змісту навчальної дисципліни та професійної мотивації майбутнього фахівця [3].

Лекція з проблемним викладом є економічною у часі: студент отримує інформацію, на яку при самостійному опанування витратить значно більше часу. Проблемність таких лекцій досягається умінням викладача створити проблемні ситуації, які він мусить вирішувати разом зі студентами. Проблемний виклад матеріалу є ефективним; він базується на глибоких і міцних знаннях студентів, культурі пізнавальної діяльності, інтересах і здібностях з урахуванням виховних і навчальних завдань.

Успіх лекції залежить від лекторської майстерності викладача, яка складається з комплексу знань, умінь, навичок і якостей, серед яких найважливішими є: бездоганне знання свого предмета; високий рівень професійної компетентності, знання основних соціально-психологічних особливостей процесу публічного мовлення; уміння підібрати і систематизувати навчальний матеріал для лекційного виступу і оформити його відповідно його відповідно до поставленої мети, законів композиції, логіки і психології, а також з урахуванням особливостей усної мови і специфіки аудиторії.

Важливим під час лекції є контакт лектора з аудиторією, який передбачає: уміння встановити контакт зі слухачами, виступати перед ними, дотримуючись правил поведінки на трибуні, і використовувати зворотній зв'язок з аудиторією: уміння відповідати на запитання, вести діалог, бесіду, дискусію; уміння слухати; ставити запитання; аналізувати відповідь; бути уважним, спостережливим; розуміти інших; встановлювати контакт; бачити і розуміти реакцію аудиторії; передавати своє ставлення до того, про що йдеться;

зацікавити, захопити поясненням, розповіддю, повідомленням; орієнтуватися в ситуації.

Від мистецтва лектора залежить уміння концентрувати увагу, а в якийсь момент знімати напруження, щоб підготувати студентів до сприймання матеріалу лекції. Майстерність лектора полягає в тому, щоб задовольнити допитливий розум студентів, формувати систему знань, залучити їх до постійного самонавчання та самовдосконалення [6].

Як відзначає Н. Бутенко, мовлення педагога повинно забезпечувати виконання завдань навчання і виховання. Тому до нього, крім загальнокультурних, висуваються й професійні педагогічні вимоги. Педагог несе соціальну відповідальність і за зміст та якість свого мовлення, і за його наслідки. Тому мовлення викладача розглядається як важливий елемент педагогічної майстерності [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, ми зупинилися лише на окремих видах лекції, з'ясували, що лекція є ефективною формою та методом навчання й викладу навчально-наукової інформації, а також систематичного, емоційного, безпосереднього контакту свідомості, почуттів, волі, інтуїції особистості педагога із внутрішнім світом студентів, магістрантів, слухачів.

Розглянуті у статті теоретико-методичні аспекти лекційного викладання у вищому навчальному закладі не вичерпують проблему дослідження. Для забезпечення якісного читання лекцій у вищих навчальних закладах необхідно врахувати вітчизняний та зарубіжний досвід, надбання та традиції та внести необхідні пропозиції щодо читання лекцій у вищому навчальному закладі, розробити критерії для оцінки якості лекції.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання. Педагогіка / А. М. Алексюк, В. В. Помогайба / Під ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Вища школа, 1986. – С. 160-190.

2. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ. – С. 163.
3. Головенкін В. П. Педагогіка вищої школи (Андрагогіка) : підруч. / В. П. Головенкін . – К. : НТТУ «КПІ», 2009. – С. 139-147.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 189.
5. Педагогіка и психологія вищої школи : учеб. пособ. / М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко, и др. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – С. 167.
6. Черних В. П. Лекція як провідна форма навчання у вищому навчальному закладі освіти : метод. рекомендації для викладачів / В. П. Черних, І. А. Зупанець, Л. Г. Кайдалова та ін. – Х. : Вид-во НФаУ, 2001. – 36 с.
7. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С.127.

Кайдалова Л.Г. Теоретико-методичні аспекти лекції у вищому навчальному закладі.

У статті висвітлено теоретико-методичні аспекти лекції як форми та методу викладання у вищих навчальних закладах. Розглянуто інтерактивні та проблемні лекції, їх суттєві переваги. Наголошено на необхідності постійного підвищення лекторської майстерності та контакту лектора з аудиторією.